

**Urganch davlat pedagogika institute
“Xorijiy filologiya kafedrası mudiri
dots., Radjapova Feruza
Abdullayevna taqrizi ostida**

**Ismailova Barno Yuldashbayevna
UrDPI “Xorijiy filologiya fakulteti”
o‘qituvchisi
barno.ismailova@urspi.uz**

METAKOGNITIV YONDASHUV ASOSIDA O‘QUV MATERIALINI REJALASHTIRISH USULLARI

Annatatsiya: Maqolada metakognitiv yondashuv asosida o‘quv materialini rejalashtirishning asosiy tamoyillari, usullari va ta’lim jarayoniga ta’siri yoritilgan. Mazkur yondashuvdan samarali foydalanish o‘quvchilarning nafaqat hozirgi ta’lim jarayoniga, balki butun hayoti davomida o‘z bilimlarini mustaqil ravishda rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: pedagogik metod, metakognitiv yondashuv, metakognitiv bilim, nazorat, boshqaruv va maqsad.

Kirish

Ta’lim jarayoni faqatgina bilim berish emas, balki o‘quvchilarning mustaqil o‘rganish va fikrlash qobiliyatlarini shakllantirishga ham qaratilgan bo‘lishi kerak. Zamonaviy pedagogik metodlar orasida metakognitiv yondashuv o‘quvchilarning o‘z o‘rganish jarayonlarini ongli ravishda nazorat qilish va tartibga solish imkoniyatlarini kengaytiradi.[1] Ushbu maqolada metakognitiv yondashuvning mohiyati, o‘quv materialini rejalashtirishda qo‘llaniladigan usullar va uning ta’lim jarayoniga ta’siri haqida batafsil so‘z yuritiladi.

Metakognitiv Yondashuvning Mohiyati

Metakognitiv yondashuv ta’lim oluvchilarga o‘z bilimlarini qanday o‘zlashtirishlarini tushunish va boshqarish imkonini beradi. Ushbu yondashuv uch asosiy omildan tashkil topadi:

1. Metakognitiv bilim – o‘quvchilarning o‘z o‘rganish jarayoni haqidagi tushunchasi.
2. Metakognitiv nazorat – o‘z bilimini baholash va taqqoslash qobiliyati.
3. Metakognitiv boshqaruv – o‘rganish jarayonini rejalashtirish, monitoring qilish va natijalarni baholash.[1]

Bu uch omil o‘quvchilarning ta’lim olish jarayonida faol va mustaqil bo‘lishlariga yordam beradi. O‘quvchilarga metakognitiv yondashuvni o‘rgatish ularning tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradi va natijada ta’lim samaradorligi ortadi.

O‘quv materialini rejalashtirishning metakognitiv usullari

Metakognitiv yondashuv asosida o‘quv materialini rejalashtirish quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga oladi:

1. O‘quv maqsadlarini aniqlash

Har qanday ta'lim jarayoni aniq maqsadlar bilan belgilanadi. O'qituvchi va o'quvchilar quyidagi savollarga javob berishlari lozim:

Ushbu mavzu bo'yicha qanday bilimlarni egallash kerak?

O'rganilgan bilimlar real hayotda qanday qo'llaniladi?

Maqsadlarni aniqlash o'quvchilarga ta'lim jarayonida yo'nalish beradi va ularning motivatsiyasini oshiradi.[4]

2. Oldindan bilimlarni faollashtirish

Metakognitiv yondashuvda mavjud bilimlarni faollashtirish muhim ahamiyatga ega. Yangi mavzuni tushunish uchun o'quvchilar avvalgi bilimlarini eslab ko'rishlari va ular bilan bog'lashlari kerak. Masalan, "Aqliy xaritalar" yoki "Jadval tuzish" metodlari yordamida o'quvchilar o'z bilimlarini vizual tarzda tashkil etishlari mumkin.[3]

3. O'quv materialini bosqichma-bosqich o'zlashtirish

Metakognitiv o'rganish jarayonida material kichik qismlarga bo'linib o'rganiladi. Bu quyidagi usullar yordamida amalga oshiriladi:

"Bo'laklarga ajratish" – murakkab ma'lumotlarni qismlarga bo'lish va har bir qismini alohida tushunish.

"Muhim nuqtalarni ajratish" – asosiy fikrlarni ajratib yozish va ularni takrorlash.

Bu usullar o'quvchilarning eslab qolish qobiliyatini oshiradi.[7]

4. O'rganish strategiyalarini ishlab chiqish

O'quvchilar materialni yaxshiroq o'zlashtirish uchun turli strategiyalardan foydalanishlari kerak. Quyidagi usullar samarali hisoblanadi:

"Savol-javob" – o'quvchilar o'zlariga yoki sheriklariga savollar berib, javob topishga harakat qilishadi.

"Tasniflash va guruhlash" – ma'lumotlarni turkumlash va o'zaro bog'liqligini aniqlash.

"Rezyume yozish" – asosiy tushunchalarni qisqacha bayon qilish.

Bu strategiyalar o'quvchilarga materialni mustahkamlashga yordam beradi.

5. O'quv jarayonini monitoring qilish

O'quvchilar o'z o'rganish jarayonlarini nazorat qilishlari va baholashlari muhimdir. Bu quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

O'z-o'zini tahlil qilish – tushunilgan va tushunilmagan jihatlarni aniqlash.

O'qituvchidan yoki guruhdoshlardan fikr olish – baholash va tahlil qilish.

Monitoring natijasida o'quvchilar o'z bilim darajalarini oshirish uchun qanday qo'shimcha harakatlar qilish kerakligini bilib olishadi.

6. O'z-o'zini baholash va natijalarni tahlil qilish

Dars yakunida o'quvchilar o'z bilimlarini baholashlari lozim. Quyidagi savollar yordamida o'z-o'zini tahlil qilish mumkin:

Ushbu mavzuda qanday yangi bilimlarga ega bo'ldim?

Menga tushunarsiz bo'lgan jihatlar qanday edi?

Yana qanday qo'shimcha o'rganishim kerak?

Bu usul o'quvchilarning mustaqil o'rganish qobiliyatlarini shakllantirishga yordam beradi.

Metakognitiv yondashuvning afzalliklari

Metakognitiv yondashuv ta'lim jarayoniga quyidagi ijobiy ta'sirlarni ko'rsatadi:

1. Mustaqil o'rganish qobiliyatini rivojlantiradi – o'quvchilar o'z bilimlarini nazorat qilish va boshqarishni o'rganadilar.
2. O'rganish samaradorligini oshiradi – materialni chuqurroq tushunishga yordam beradi.
3. Tanqidiy fikrlashni rivojlantiradi – o'quvchilar o'z bilimlarini tahlil qilish va yangi strategiyalar ishlab chiqishga o'rganadilar.
4. Motivatsiyani oshiradi – o'quvchilar o'z natijalarini baholay olgani uchun ta'limga bo'lgan qiziqish ortadi.[5]

Xulosa. Metakognitiv yondashuv asosida o'quv materialini rejalashtirish o'quvchilarning mustaqil fikrlash va ta'lim olish qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu yondashuv orqali o'quvchilar nafaqat bilim oladi, balki o'z o'rganish jarayonlarini ongli ravishda boshqarishga o'rganadilar.

Metakognitiv strategiyalarni ta'lim jarayoniga tatbiq etish quyidagi natijalarga olib keladi:

O'quvchilar o'z kuchli va zaif tomonlarini aniqlash imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Mustaqil o'rganish va o'z-o'zini nazorat qilish ko'nikmalari rivojlanadi.

O'rganilgan bilimlar uzoq muddatli xotirada saqlanib qoladi.

O'quvchilarning motivatsiyasi oshadi va ta'lim jarayoni yanada samarali bo'ladi.

Shunday ekan, metakognitiv yondashuvni o'quv jarayoniga integratsiya qilish o'qituvchilarning ustuvor vazifalaridan biri bo'lib qolishi kerak. Bu esa ta'lim tizimini zamonaviy talablar asosida shakllantirish va o'quvchilarni kelajakda mustaqil o'rganish ko'nikmalariga ega bo'lgan shaxslar sifatida tarbiyalashga yordam beradi.

Foydalanilgan Adabiyotlar

1. Flavell, J. H. (1979). Metacognition and Cognitive Monitoring: A New Area of Cognitive–Developmental Inquiry. *American Psychologist*, 34(10), 906-911.
2. Schraw, G., & Moshman, D. (1995). Metacognitive Theories. *Educational Psychology Review*, 7(4), 351-371.
3. Pintrich, P. R. (2002). The Role of Metacognitive Knowledge in Learning, Teaching, and Assessing. *Theory Into Practice*, 41(4), 219-225.
4. Zimmerman, B. J. (2002). Becoming a Self-Regulated Learner: An Overview. *Theory Into Practice*, 41(2), 64-70.
5. Brown, A. L. (1987). Metacognition, Executive Control, Self-Regulation, and Other More Mysterious Mechanisms. *Metacognition, Motivation, and Understanding*, 65-116.
6. Veenman, M. V. J., Van Hout-Wolters, B. H. A. M., & Afflerbach, P. (2006). Metacognition and Learning: Conceptual and Methodological Considerations. *Metacognition and Learning*, 1(1), 3-14.
7. Winne, P. H., & Azevedo, R. (2014). Metacognition Applied to Learning and Teaching. *Cambridge Handbook of the Learning Sciences*, 2nd edition, 63-87.